

Suomalaisen hyvinvoinnin tarina

■ Jukka Hoffrén

Suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa pidettiin pitkään koko kansakuntaa yhdistävänä menestystarinana. Hyvinvoinnin huippukohta saavutettiin 1990-luvun alussa, ja sen jälkeen tarina on saanut entistä enemmän säröjä. Uusien mittareiden mukaan suomalaisten hyvinvointi on polkenut paikallaan tai jopa alentunut, vaikka bruttokansantuotteella (BKT) mitattu talouskasvu onkin saatu jatkumaan voimakkaana. Suurimpia syitä hyvinvoinnin laskuun ovat tuloerojen kasvaminen, talouden ympäristöön kasautuvan kuormituksen kasvu sekä luonnonvarojen kiihtyvä kulutus. Jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirtyminen muuttaa tuotanto- ja elämäntapoja sekä rikkoo aiempia uskomuksia perinteisen talouskasvun siunauksellisudesta yhteiskunnalliselle kehitykselle.

Ajatus, että yhteiskunnan tehtävänä on jäsentensä hyvinvoinnin nostaminen, on vanhaa perua. Jo antiikin kuuluisien filosofien Sokrateen, Platonin ja Aristoteleen mukaan valtion tehtävänä oli luoda kansalaisille puitteet hyvään elämään ja peräti ohjata heitä hyvään elämään. Aristoteleen (384–322 eaa.) mukaan onnellisuus on elämän päämäärä, ja niin kauan kuin yksilö pyrkii hyvyteen, hyvät teot seuraavat automaattisesti tästä kamppailusta tehden yksilöstä hyveellisen ja siten onnellisen. Aristoteleen mielestä rikkauksien kokoaminen ei ole hyvää elämää. Rahavaroja suojelevien ja niitä kartuttamaan pyrkivien ihmisten pyrkimyksenä on Aristoteleen mukaan pelkkä elämä, mutta ei hyvä elämä.

Aristoteleen keinot köyhyyden vähentämiseksi olivat kohtuuden ja tasa-arvon vaaliminen. Platonin mukaan kukaan yhteiskunnan jäsenistä ei saa olla enempää kuin neljä kertaa niin rikas kuin yhteiskunnan köyhin jäsen. Tätä suuremmat tulo- ja varallisuuserot vaarantavat yhteiskunnan vakauden. (Hoffrén 2011a.)

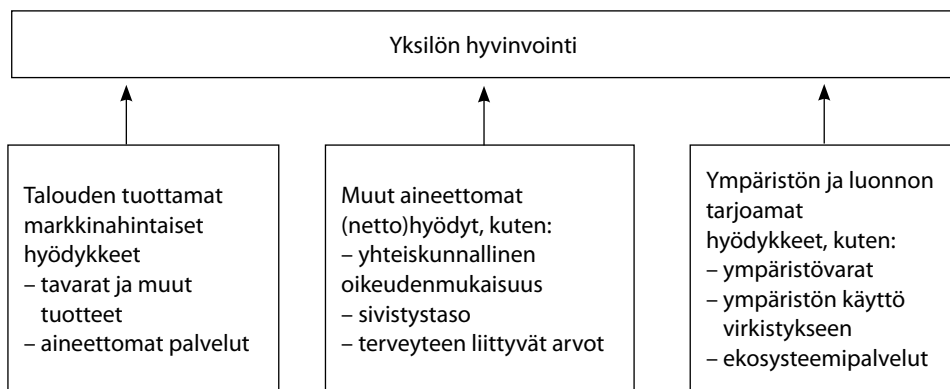
1700-luvulla oman edun tavoittelun ajatus syrjäytti aiemmat moraaliset pohdinnat hyvästä elämästä. Kansantaloustieteen isänä pidetty skotlantilainen Adam Smith (1723–90) oli kiinnostunut varallisuuden lisääntymisen syistä. Adam Smithin vuonna 1776 julkaistu *Kansakuntien varallisuus* -teos ajoi markkinoiden vapaata toimintaa, taloudellista liberalismia, syvenevää työjakoa ja toimivaa hintajärjestelmää. Teoria tuki kehitystä kohden yhteiskuntaa, joka painotti teollistumista ja alati laajenevaa taloudellista kasvua, jossa hyvinvointi ymmärrettiin materiaalisen kulutuksen kasvattamiseksi. (Hoffrén 2011a.)

Markkinat jalostavat teorian mukaan yksilöiden ahneuden yhteiseksi hyvinvoinniksi – näin ahneus muuttui hyväksytyksi taloudellisen kehityksen pontimeksi. ”Näkymättömän käden” -teorian mukaan järkevät, omaa etuaan ajavat ihmiset hyödyttävät kaikkia pidemmällä aikavälillä, kun he tarjoavat näille vastapalveluksia, kuten rahaa tavarasta tai työstä.

Teollisen ajan talous

Taloustieteen yksilöiden käyttäytymistä mallintava ajattelu perustuu yhä edelleen teollistumisen alkuvuosilta 1870-luvulta peräisin olevaan periaatteeseen, että ihmisten taloudellista käyttäytymistä ohjaa pyrkimys mahdollisimman suureen omien tarpeiden tyydytykseen. Ihmisten tarpeet oletetaan rajattomiksi, kun taas keinoja tarpeiden tyydyttämiseen on ihmisten haluihin ja toiveisiin nähden vain rajallinen määrä. Tämän niukkuuden myötä määrittyvät kysyntään ja tarjontaa pohjautuvat markkinahinnat.

Markkinahinnat määräävät viime kädessä, mitä ja kuinka paljon yhteiskunnassa tuotetaan, eli voimavarojen kohdistaminen tapahtuu hin-

Kuvio 1. Kuluttajan kokonaishyvinvoinnin osatekijät.

tasignaalien avulla. Hintainformaation toiminta voimavarojen tehokkaasta allokoinnista päätettäessä on taloustieteen keskeinen oletus. Huomattavia poikkeamia tähän logiikkaan aiheuttavat ulkoisvaikutukset eli talouden tuottamat yleensä negatiiviset hyödykkeet, joita markkinat eivät yksinkertaisesti ota huomioon. Ulkoisvaikutuksia ovat muun muassa saastuminen ja jätteen syntyminen. (Hoffrén 2011b.)

Talouden toiminnan tarkoituksena on ihmisten hyvinvoinnin parantaminen, mikä tapahtuu maksimoimalla mahdollisuudet hankkia hyödykkeitä. Talouden toimintaa pitää yllä ja talouskasvun saa aikaan ihmisten pyrkimys nostaa tulojaan ja markkinakulutustaan. Käytännössä monien yksilön hyvinvoinnin kannalta tärkeiden sosiaalisten asioiden ja ympäristön hintojen puuttuminen on johtanut talouden tuotannon ja sitä edistävien arvojen korostumiseen ihmisten mielissä ja koko yhteiskunnassamme. Tällöin ei myöskään hintamekanismi toimi teorian mukaisella tavalla. Puuttuvien hintojen vuoksi talous toimii tehottomasti ja haaskaa resursseja, eikä sen toiminta johda mahdollisimman suureen hyvinvointiin. (Hoffrén 2011b.)

Ihmisen hyvinvointia voidaan lisätä paitsi markkinahintaisilla hyödykkeillä myös luonnon ja ympäristön tarjoamalla ilmaishyödykkeillä, joita ihmiset voivat hyödyntää täysin vapaasti (ks. kuvio 1). Yleensä taloustieteellisissä analyyseissä

näiden hyödykkeiden vaikutusta hyvinvointiin ei pystytä analysoimaan markkinahintojen puuttumisen takia. Koska nämä hyödykkeet eivät ole niukkoja eikä niillä ole markkinahintaa, ei talouden markkinamekanismin toiminta johda niiden yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta järkevään hyödyntämiseen. Taloustiede onkin keskittynyt tarkastelemaan vain taloudelliselta kannalta niukkojen hyödykkeiden markkinoilla tapahtuvaa vaihtoa (kuvio 1).

Talouden tuottamien ulkoisvaikutusten määrä alkaa kuitenkin jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirryttäessä kasvaa nopeammin kuin varsinaisten hyödykkeiden arvo. Tämä johtaa yhteiskunnan kokonaishyvinvoinnin heikkenemiseen, eikä BKT:n avulla mitattu talouskasvu enää lisää hyvinvointia. Tilanne johtaa talouden tehoton toimintaan ja hyvinvointitappioihin.

Jälkiteollisen ajan murros

Jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirryttäessä teollisuustuotannon osuus taloudesta supistuu tehostumisen ja globalisaation myötä merkittävästi ja pysyvästi (kuvio 2). Teollisuustuotannon tilalle kehittyi entistä enemmän aineetonta palvelutuotantoa, joka tarjoaa ihmisille ratkaisuja. Yhteiskunnan rakenne ja toiminta muuttuvat. Suomi on paradigman muutoksen kynnyksellä, jossa teollisesta ajasta siirrytään kohti ihmis- ja ratkaisukeskeistä palvelutaloutta (Nurmio ja

Turkki 2010). Tällöin massa- ja halpatuotantotavaroihin ei enää kohdistu entisenlaista niukuutta ja perustarpeiden täyttäminen ohjaa kulutusta enää nimellisesti. Nyt kulutus vetää ja tuotanto seuraa. Kuluttajat myös etsivät merkityksiä, jolloin laatu korvaa määrän ja muotoilu korostuu (Maabrändivaltuuskunta 2011).

Samaan aikaan myös taloustieteen perimmäisiä ajatuksia on ryhdytty arvioimaan uudelleen. Maailmanlaajuisen finanssikriisin vuoksi syksyllä 2008 järjestetyssä kongressin kuulustelussa Yhdysvaltain keskuspankin entinen pääjohtaja Alan Greenspan todisti vastoin aikaisempaa käsitystään, jonka mukaan vapaat, kilpailulle perustuvat markkinat ovat selvästi paras kansantalouden perusta. ”Löysin virheen ratkaisevan tärkeänä pitämästäni toimintamallista, joka määrittää kuinka maailma niin sanotusti toimii. En tiedä, miten merkittävä tai pysyvä se on, mutta se on järkyttänyt minua suuresti.” (Greenspan 2008.)

Greenspanin todistus on jäänyt vähälle huomiolle vaikka hänen havaintonsa, jonka mukaan ”näkyvämmän käden” -teoria ei toimikaan aina oletetulla tavalla, järkyttää perustavanlaatuisesti koko taloustieteen perustaa. Havainto vaatisi kuitenkin perusteellista tutkimusta siitä, mitkä ovat teoriassa havaittujen ongelmien perustavanlaiset syyt, kuinka ne voidaan ottaa huomioon ja mitä ne tarkoittavat käytännön talouspolitiikalle. Muuten Greenspanin havainto riittää pitkälti romuttamaan uskon talouskasvuun ja markkinoiden mahdollisimman vapaaseen toimintaan yhteiskunnan kokonaishyvinvointia lisäävinä tekijöinä.

Talous ympäristöhaittojen ja sosiaalisen pahoinvoinnin tuottajana

Teollisen ajan talouspolitiikan ratkaisu kaikkiin ympäristöongelmiin ja sosiaalisiin ongelmiin on mahdollisimman nopea talouskasvu. Uskomusten mukaan vain riittävä talouskasvu vähentää köyhyyttä ja työttömyyttä, ja vain talouskasvu mahdollistaa ympäristönsuojelun. Talouden tuottamien ulkoisvaikutusten määrä alkaa kuitenkin jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirryttäessä kasvaa nopeammin kuin varsinaisten hyödyk-

keiden arvo. Tämä johtaa yhteiskunnan kokonaishyvinvoinnin heikkenemiseen, eikä BKT:n avulla mitattu talouskasvu enää lisää hyvinvointia. Tilanne johtaa talouden tehottomaan toimintaan ja hyvinvointitappioihin.

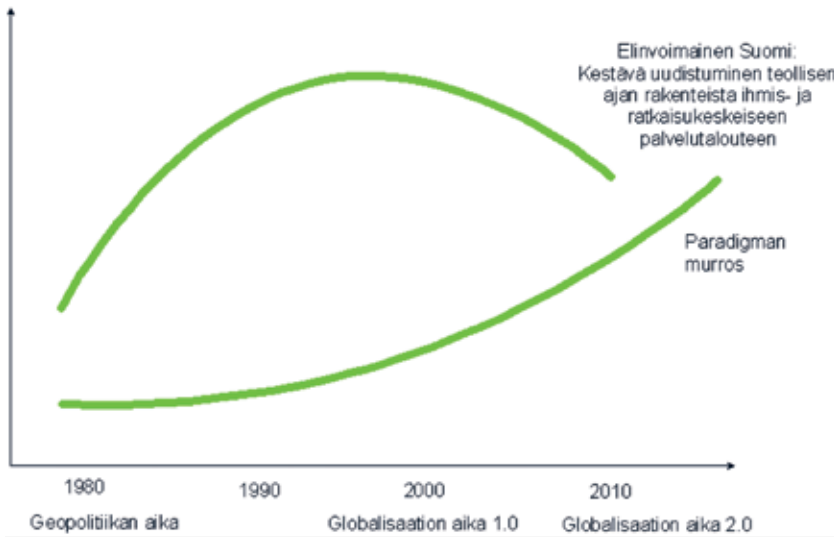
Keskeiset ongelmat liittyvät kestävän kehityksen reunaehtoihin eli siihen, että globaali talousjärjestelmä ylihyödyntää maapallon rajallista ekosysteemiä pitääkseen talouskasvua yllä. Maailman luonnonsäätiön WWF:n mukaan ihmiskunta ja etenkin suurin osa länsimaalaisista kuluttaa jo nyt yli maapallon ekologisen kantokyvyn ja romahduksen vaara on ilmeinen. YK:n kehitysohjelman UNDP:n äskettäin julkaisteman arvion mukaan ihmiskunnan aiheuttamien ulkoisvaikutusten arvo ekosysteemeille on runsaat 6 000 miljardia dollaria, mikä on 11 prosenttia maapallon BKT:sta. (UNEP ja PRI 2010.)

Merkittävä osa yritysten tuloksista on peräisin siitä, että ne käyttävät ilmaiseksi tai alihinnoiteltuja maapallon tarjoamia hyödykkeitä. Jos kehitys jatkuu samaan tapaan, kasvaa ulkoisvaikutusten arvo laskelmien mukaan 28 600 miljardiin dollariin vuodessa vuoteen 2050 mennessä vastaten noin 18 prosenttia BKT:sta. Talouskasvun jatkaminen entisin keinoin ei siten ole enää kauaa mahdollista. (UNEP ja PRI 2010.)

Onnellisuus ja hyvinvointi politiikan päätavoitteeksi

Finanssi- ja talouskriisin, globalisaation ja jälkiteollisen talouden murroksen myötä on perinteisen talouskasvun kritiikki vahvistunut entisestään. Talouskasvun haittojen minimoimiseksi on esitetty ajatuksia elämän hidastamisesta (*slow*), tyytymisestä alhaisempaan kulutustasoon (*downshifting*) ja kohtuutalousajattelua (*degrowth*), joka tarkoittaa tietoista ja suunnitelmallista talouskasvun tavoittelemisen luopumista. (Victor 2008.)

Lukuisten tutkimusten mukaan tulojen kasvu ei tietyn tulotason jälkeen enää lisääkään ihmisten hyvinvointia tai onnellisuutta. Kohtuutalousajattelu lähteekin siitä, ettei ole tarvetta pyrkiä kuluttamaan yli sen, mitä perustarpeiden täyttäminen vaatii. Tavoitteena on turhan ylikulutuksen karsiminen elintapoja yksinkertaistamalla ja pyrkimällä tietoisesti kohden ekologisesti kestävää,

Kuvio 2. Jälkiteollinen murros ja siirtyminen palveluyhteiskuntaan

sosiaalisesti oikeudenmukaista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa, jossa hyvinvointi ei ole riippuvainen talouden ja kulutuksen kasvusta. (Victor 2008.)

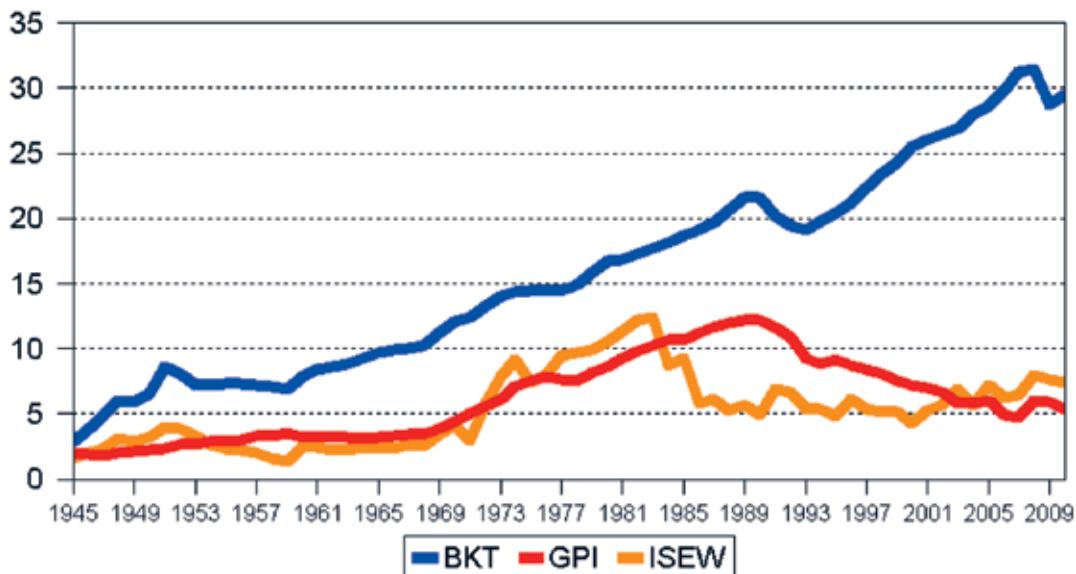
Kohtuutalousajattelussa tasaista tulonjakoa pidetään eräänä demokraattisen ja hyvinvoivan yhteiskunnan edellytyksenä. Yhdysvaltalaiset tutkijat Richard Wilkinson ja Kate Pickett (2009) päätyvät kirjassaan *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better* johtopäätökseen, jonka mukaan liialliset tuloerot lisäävät sekä rikkaiden että köyhien pahoinvointia.

Optimaalista tulonjakosuhdetta jälkiteollisessa yhteiskunnassa ei kukaan ole vielä määrittellyt. Toisaalta kannustavuuden takia tuloeroja tarvitaan, mutta toisaalta ne eivät saisi kasvaa liian suuriksikaan. Esimerkiksi Suomessa tulonjako on ollut ja on yhä poikkeuksellisen tasaista. Tulonjakosuhte oli lähellä Platonin mainitsemaa ”rikkaille korkeintaan neljä kertaa niin paljon kuin kuin köyhille” -suhdetta 1980-luvulla, jolloin se oli 4,5. Nykyisin suhdeluku on kuusi. Syynä tuloerojen kasvamiseen ovat työttömyyden jääminen pysyvästi korkealle tasolle 1990-luvun alun jälkeen, pääomaverotuksen uudistus, verotuksen progression loiveneminen ja sosiaaliturvan tason lasku. Nämä muutokset ovat seurausta pyrkimyksistä kasvattaa talouskasvua perinteisin talouspoliittisin keinoin.

Kestävän taloudellisen hyvinvoinnin kehitys

Kestävän taloudellisen hyvinvoinnin indeksi (*Index of Sustainable Economic Welfare*, ISEW) on Herman Dalyn ja John B. Cobb Jr:n vuonna 1989 kehittämä kestävä taloudellisen hyvinvoinnin mittari. ISEW ottaa huomioon kuluttajien hyvinvoinnin tasoon vaikuttavat tekijät kattavasti rahamääräisinä. Aidon kehityksen indikaattori (*Genuine Progress Indicator*, GPI) on ISEW:n jatkokehitemmä, joka painottaa aitoa, todellista kehitystä. Se soveltuu erityisesti kestävä taloudellisen hyvinvoinnin ja talouden kestävyuden kuvaamiseen. (Hoffrén ym. 2010.)

ISEW ja GPI ovat uusklassiseen talousteoriantaan sisältyvän hyvinvoinnin taloustieteen teorioiden mukaisia aggregaatti-indikaattoreita, jotka tiivistävät hyvinvoinnin yhteen mittariin. Niitä voidaan käyttää politiikan suuntaamisessa samaan tapaan kuin BKT-mittaria. Ne ottavat huomioon kuluttajien hyvinvoinnin tasoon vaikuttavat tekijät kattavasti rahamääräisinä ja ohjaavat päätöksentekijöiden huomiota talouden lisäksi sosiaalisiin ja ekologisiin tavoitteisiin. Ne myös erottavat taloudellisen toiminnan myönteiset vaikutukset sen ympäristön ja yhteiskunnan tilaa heikentävistä vaikutuksista sekä ottavat huomioon ympäristövaikutusten

Kuvio 3. Suomen BKT:n, GPI:n ja ISEW:n kehitys vuosina 1945–2010 asukasta kohti vuoden 2000 hinnoin.

keston. Laskennan lähtökohtana toimii yksityinen kulutus, jota painotetaan yhteiskunnan tulonjaon tasaisuutta kuvaavalla Gini-indeksillä siten, että tasaisempi tulonjako tuottaa kulutukselle korkeamman arvon. Painatuksen taustalla on oletus, että tulonjaon tasaisuus lisää yhteiskunnan hyvinvointia. ISEW- ja GPI-indeksit eivät kuitenkaan sisällä suoraan ihmisten kokemaa subjektiivista hyvinvointia tai onnellisuutta kuvaavia tekijöitä, vaan kuvaa pikemminkin niitä edellytyksiä, jotka ympäröivä yhteiskunta tarjoaa onnellisen elämän saavuttamiseksi. Suomen taloudellista hyvinvointia mittaavat ISEW:n ja GPI:n aikasarjat (ks. kuvio 2). (Rättö 2009.)

Suomessa hyvinvoinnin ja talouskasvun kehitykset erkanivat toisistaan 1990-luvun alun laman myötä: kun BKT kääntyi jo 1990-luvun alkupuolella takaisin nousevalle kehitysuralleen, jäivät ISEW- ja GPI-mittarit alhaiselle tasolle. Kun vielä 1970- ja 1980-luvulla BKT:n kasvulla mitattu talouskasvu kohensi selkeästi ihmisten hyvinvointia, ei talouskasvu ole enää 1990- ja 2000-luvulla juurikaan edistänyt tavallisen suomalaisen hyvinvointia. GPI:llä mitattu suomalaisten kestävä taloudellinen hyvinvointi on luontoon kasautuvien ympäristöhaittojen vuoksi jopa laskenut. (Hoffrén–Rättö 2009.)

Suomessa teollisuusyhteiskunta on pyrkinyt hyvinvoinnin lisäämiseen poistamalla ja korjaamalla sosiaalisia ongelmia, kuten työttömyyttä, syrjäytymistä, köyhyyttä, alkoholismia, sairauksia ja eriarvoistumista. Siksi vaikeasti selitettävä ilmiö perinteiselle hyvinvointitutkimukselle ja -politiikalle onkin pahoinvointi hyvinvoivassa jälkiteollisessa yhteiskunnassa, johon on vaikeaa vaikuttaa edes rahan ylenpalttisella käytöllä. Käytännössä ihmisten kokemukset omasta hyvinvoinnistaan eivät ole riippuvaisia pelkästään näiden konkreettisten ongelmien poistamisesta.

Pahoinvoinnin syyt ovat syvemmällä yhteiskunnan ja sen talouden toiminnassa. Tähän saakka yhteiskuntapolitiikan keskeinen tavoite on ollut mahdollisimman suuri talouskasvu, jota on katsottu tarvittavan hyvinvointivaltion rahoittamiseksi. Päämäärä on oikeuttanut keinot, jotka ovat puolestaan pahentaneet sosiaalista pahoinvointia ja lisänneet ympäristöhaittoja, sillä puuttuvien hintojen vuoksi ympäristöhaittoja ja sosiaalista pahoinvointia ei ole vähennetty talouskasvusta. Yhteiskunta on saanut vääriä signaaleja siitä, mikä on oikeaa kehitystä ja edistymistä.

Jälkiteollisessa yhteiskunnassa aiheutettujen ongelmien korjaaminen jälkikäteen on tehontonta ja kallista. Vielä vaarallisempaa on jät-

tää ongelmat kokonaan huomiotta, jolloin ne pahentuvat ajan myötä (ks. esim. Stern 2007). Hyvinvointia on mahdotonta parantaa tehokkaasti pelkästään taloudellista aktiviteettia kasvattamalla ja korjaamalla jälkikäteen aiheutuneita ympäristöhaittoja ja poistamalla sosiaalista pahoinvointia. Hyvinvointia tulee jatkossa luoda niin, että samalla synnytetään mahdollisimman vähän pahoinvointia. Tähän tarvitaan uusi luotettava todellisen hyvinvoinnin seurantajärjestelmä. Tuotannon arvot tulee voida suhteuttaa aiheutettuihin todellisiin kustannuksiin ja sen on huomioitava kestävän kehityksen vaatimukset, aiheutetut sosiaaliset ongelmat ja ympäristökustannukset. Uuden seurantajärjestelmän tulee ohjata kohti luonnon kannalta kestävää hyvinvoinnin tasoa.

Kohti onnellisempaa yhteiskuntaa

Hyvinvoinnin palaaminen taloustieteen keskiöön sekä hyvinvointimittareiden käyttöönotto tulevat perusteellisesti uudistamaan taloustieteellisen ajattelumallimme ja uskomuksemme. Käytännössä ihmisten kestävän hyvinvoinnin seuranta keskittyy ihmisten omalta kannalta merkityksellisimpiin asioihin, kuten kulutus-tasoon, muihin saatuihin ns. markkinattomiin hyötyihin sekä talouden aikaansaamaan pahoinvointiin ja ympäristöhaittoihin. Uuden mittarin tulee koostua komponenteista, joihin yhteiskunnallisen päätöksenteon kautta voidaan vaikuttaa.

Hyvinvoinnin kasvattamiseksi tehokkaasti tarvitsemme mittareita, joiden avulla poliitisten päätösten tehokkuutta voidaan seurata. Mittariston tulee myös ohjata meitä lähemmäs luonnon kannalta kestävää hyvinvoinnin tasoa. Lupaavin ehdokas jälkitekollisen yhteiskunnan hyvinvoinnin kuvaajaksi on objektiivisiin mittareihin perustuva Aidon kehityksen indikaattori GPI. Ihmisten omat subjektiiviset arviot onnellisuudesta voitaneen myöhemmin liittää tämän mittarin yhteyteen täydentämään kuvaa hyvinvoinnista.

Kirjallisuus

- Greenspan A. 2008. *The Age of Turbulence. The Adventures in a New World*. Penguin Books.
- Hoffrén, J. 2011a. Kestävän hyvinvoinnin mittaamisen vaihtoehdot. Tilastokeskus. *Hyvinvointitiedettä* 1/2011, 2–8. Helsinki.
- Hoffrén, J. 2011b. Todellisen hyvinvoinnin seurantavälineen kehittäminen. Teoksessa: *Onnellisuustalous*. Toim. Ville Ylikahri. Vihreä sivistysliitto. Helsinki.
- Hoffrén J. – Lemmetyinen, I. – Pitkä, L. 2010. Esiselvitys hyvinvointi-indikaattoreista. Mittareiden vertailu ja kehittämisohjeet. Sitra. Selvityksiä 32. Helsinki. Saatavissa: <http://www.sitra.fi/julkaisut/Selvityksi%C3%A4-sarja/Selvityksi%C3%A42032.pdf?download=Lataa+pdf>.
- Hoffrén, J. – Rättö, H. 2009. GPI hinnoittelee taloudellisen hyvinvoinnin. *Tieto&Trendit* 2/2009. Huhtikuu. Tilastokeskus.
- Maabrändivaltuuskunta 2010. Tehtävä Suomelle. Miten Suomi osoittaa vahvuutensa ratkaisemalla maailman viheliäisimpiä ongelmia. Maabrändivaltuuskunnan loppuraportti 25.11.2010. http://www.tehtavasuo-melle.fi/documents/TS_koko_raportti_FIN.pdf
- Nurmio, A. – Turkki, T. (toim.) 2010. Elinvoimainen Suomi. Sitra. Helsinki. <http://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Elinvoimainen%20Suomi.pdf>
- Rättö, H. 2009. *Hyvinvointi ja hyvinvoinnin mittaamisen kehittäminen*. Tilastokeskus. Tutkimuksia 250. Maa-liskuu. Helsinki.
- Stern, N. 2007. *The Economics of Climate Change – The Stern Review*. Cambridge University Press.
- UNEP – PRI 2010. Universal Ownership. Why environmental externalities matter to institutional investors. Saatavissa: http://www.unepfi.org/fileadmin/documents/universal_ownership.pdf. [Viitaspäivä 14.2.2011.]
- Victor, P. 2008. *Managing without Growth. Slower by Design, Not Disaster. Advances in Ecological Economics*. Edward Elgar.
- Wilkinson R. – Pickett, K. 2009. *The Spirit Level. Why more equal societies almost always do better*. Penguin Books.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston soveltavan tilastotieteen dosentti, joka työskentelee tutkimuspäällikkönä Tilastokeskuksen tutkimus- ja kehittämissyksikössä. Artikkelin perustuu Tieteen päivillä 12.1.2011 pidettyyn esitelämään.